

УДК 334.012.64(477.7)
Г 95

РЕЗЕРВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

О. П. Гурченков, канд. екон. наук; проф.;
О. Є. Мандра, студ.

Національний університет кораблебудування, м. Николаїв

Анотація. Розглянуто резерви, обставини та фактори розвитку малого підприємництва, які забезпечують активізацію створення малих підприємств в окремих сферах господарювання в Причорноморському регіоні.

Ключові слова: мале підприємництво, сфера господарювання, Причорноморський регіон.

Анотация. Рассмотрены резервы, обстоятельства и факторы развития малого предпринимательства, обеспечивающие активизацию создания малых предприятий в отдельных сферах хозяйствования в Причерноморском регионе.

Ключевые слова: малое предпринимательство, сфера хозяйствования, Причерноморский регион.

Abstract. The reserves, circumstances and factors of small businesses development which provide activation of small businesses creation in the specific areas of economic management in the Black Sea region have been considered.

Keywords: small business, management, the Black Sea region.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Переваги малого бізнесу заслуговують великої уваги щодо його розвитку. При цьому масштаби і темпи розвитку в різних сферах регіонів країни залежать від передумов, які склалися. З даної точки зору в Україні є регіони, де поширення малого підприємництва доречне та актуальне. Одним із таких регіонів є Причорноморський. Його господарський комплекс має великий потенціал щодо розвитку малого бізнесу: велика площа неосвоєної землі, недостатньо облаштована берегова лінія, велика морська акваторія та акваторія гирла річок, які впадають в Азовське і Чорне моря; наявність важливих елементів господарської інфраструктури, що відкриває перспективи для розвитку даного регіону; багатство морської біосфери; добрі кліматичні умови; наявність вільних людських ресурсів та ін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Процес становлення підприємницького сектора економіки розглядається у працях зарубіжних авторів: Л. Вальраса, Ж. Сея, Ф. Хайєка, Дж. Шекеля, Й. Шумпетера та ін. Проблема розвитку малого підприємництва в Україні в цілому досліджувалася в працях Ю. Бажала, Г. Білоуса, А. Гальчинського, В. Герасимчука, М. Крупки, В. Кузнєцова, І. Лемешевського, В. Онищенко, В. Парсяка, В. Пили, С. Реверчука, М. Сизоненко, Д. Стеченка, О. Тимченка та інших учених. Однак що стосується вирішення даної проблеми відносно окремих регіонів України, вона розглянута недостатньо.

МЕТА СТАТТІ – розкриття потенціальних резервів розвитку підприємницької діяльності в Причорноморському регіоні, визначення спеціалізації, ініціаторів та джерел інвестицій для створення нових підприємств при використанні цих резервів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розширення економічної самостійності регіонів, яке підтримується реформами, що створюються та впроваджуються в нашій державі, потребує реалізації регіональних інтересів. Остання ж базується на територіальному господарюванні та розвитку підприємства, створенні середніх і малих підприємств.

Мале підприємство розглядається нами як цілком самостійна складова господарського комплексу України, стан якого по економічних регіонах України характеризується певними показниками (табл. 1 і 2).

Як бачимо з таблиць, Причорноморський регіон знаходиться на четвертому місці за чисельністю зайнятого персоналу в малому бізнесі серед дев'яти регіонів України, що складає понад 12 % від загальної кількості зайнятих підприємств у малому бізнесі України: за річним обсягом реалізованої продукції 12,3 % від загального обсягу реалізованої продукції малими підприємствами та досягнутої середньомісячної заробітної плати.

Наведені в табл. 1 та 2 кількісні значення скороченого переліку показників, які характеризують Причорноморський регіон, свідчать про значні резерви розвитку малого підприємництва. Ці можливості посилюють ряд обставин та факторів. Так, Причорноморський район має вихід до Чорного та Азовського морів, у цьому полягає своєрідність та унікальність його географічного положення. Район контактує на півночі з Центральним та Подільським соціально-економічними районами, на північному сході – з Придніпровським соціально-економічним районом. На заході район має вихід до державного кордону з Молдовою та Румунією, на сході, через Керченську протоку – до Російської Федерації; ця риса географічного положення досить активно використовується.

Таблиця 1. Основні показники діяльності малих підприємств по регіонах станом на 01.01.2011 [8]

Економічний район	Кількість підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	Кількість зайнятих працівників у малому бізнесі (штатні, позаштатні та неоплачувані працівники), тис. осіб	Чисельність найманих працівників у малому бізнесі (штатні та позаштатні працівники), тис. осіб
Донецький (Донецька і Луганська обл.)	42	111,7	109,7
Придніпровський (Дніпропетровська і Запорізька обл.)	57,5	111,4	104,55
Південно-Східний (Харківська, Полтавська, Сумська обл.)	52,6	75,8	74,4
Центральнополіський (Київська, Чернігівська, Житомирська обл.)	47	58,5	55,9
Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська обл., Автономна Республіка Крим)	57,5	73,75 (12% до загальної чисельності)	69,05 (11,85% до загальної чисельності)
Карпатський (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька обл.)	50	56,4	54,6
Подільський (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська обл.)	35,3	43,5	41,6
Центральноукраїнський (Черкаська і Кіровоградська обл.)	40,5	39,75	37,9
Західно-Волинський (Волинська і Рівненська обл.)	38	36,8	34,8
Україна	46,7	67,5	63,6

Таблиця 2. Основні показники діяльності малих підприємств за 2010 рік*

Економічний район	Фонд оплати праці, млн грн		Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн		Річний обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	
	усього	% до загальної суми	усього	% до загальної суми	усього	% до загальної суми
1	2	3	4	5	6	7
Донецький (Донецька і Луганська обл.)	1602,1	20,48	1176,35	12,56	26029,35	21,23
Придніпровський (Дніпропетровська і Запорізька обл.)	1491,3	19,06	1178,08	12,56	30284,55	24,7
Південно-Східний (Харківська, Полтавська, Сумська обл.)	959,6	12,26	1076,18	11,5	15375,9	12,54
Центральнополіський (Київська, Чернігівська, Житомирська обл.)	768	9,82	1104,5	11,80	10384,8	8,46
Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська обл., Автономна Республіка Крим)	883,8	11,3	1060,3	11,3	15125,4	12,3
Карпатський (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька обл.)	704	9	704,4	7,5	7512,75	6,18
Подільський (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська обл.)	513,6	6,6	1023,7	10,96	6149,1	5
Центральноукраїнський (Черкаська і Кіровоградська обл.)	478,5	6,12	1044,8	11,1	7222,3	5,89
Західно-Волинський (Волинська і Рівненська обл.)	418,75	5,36	1005,08	10,72	4530	3,7
Україна	7819,65	100	9373,49	100	122614,15	100

* Розраховано авторами за даними [3], [8].

У рельєфі території Причорноморського регіону виділяється Причорноморська низовина та Гірський Крим. Але загалом переважає хвиляста рівнина, яка поступово знижується на південь, а на Кримському півострові навпаки – підвищується з наближенням до гірського хребта. Кримський півострів є найскладнішим і найрізноманітнішим в геоморфологічному та ландшафтному відношенні, де чітко виділяються три частини: гірський Крим, рівнинний Крим та грядово-хвилястий Керченський півострів. Клімат району характеризується певними контрастами і кількома типами – від помірно теплого до субтропічного. Причорноморська низовина і степовий Крим характеризуються помірно континентальним кліматом. Більшу частину території займають різновиди чорноземів, на півдні вони переходять у каштанові ґрунти. Ці ґрунти за умов зрошення та високої агрокультури дуже ро-

дучі і дають змогу збирати високі врожаї сільськогосподарських культур, що свідчить про доречність створення малих підприємств на цій території, зосереджених на землеробстві, овочівництві і фермерському господарстві. Крім того, в цьому економічному районі зосереджені значні мінеральні ресурси (серед корисних копалин найважливіше місце посідають будівельні матеріали: вапняки, пісковики, мергель, мармур, глина, пісок), що є значною передумовою створення малих та середніх підприємств будівельної індустрії.

Причорноморський район також охоплює Одеську, Миколаївську, Херсонську області. Характеризують ці області наведені в табл. 3 показники, які також підкреслюють наявність великих резервів розвитку малого підприємництва в окремих сферах господарювання.

Таблиця 3. Показники, які характеризують області Причорноморського регіону*

Області Причорноморського регіону	Територія, млн га	Чисельність населення, тис. чол.	Довжина територіальних доріг, км	Площа сільськогосподарських угідь		Вільна площа	
				млн га	% до загальної площі області	млн га	% до загальної площі області
Одеська	3,331	2388,0	8300	2,500	75,05	0,4992	15
Миколаївська	2,459	1182,1	4840	2,010	81,71	0,3	12,2
Херсонська	2,846	1087,2	5023	1,968	69,15	0,1959	7,3
АРК	2,686	1963,0	6260,5	1,880	37,23	0,53722	20
Всього	11,323	6620,3	24368	8,358	73,8	1,53232	13,53

*Розраховано авторами за даними [8].

Дані табл. 3 дозволяють визначити, малі підприємства якої спеціалізації можуть бути створені в таких сферах господарства Причорноморського регіону України, як обладнання доріг і освоєння вільної території (табл. 4).

Активність створення малих підприємств у тій чи іншій сфері господарювання стримується через різні причини, головною з яких є недостатність джерел фінансування (вихідного капіталу), слабкої активності вітчизняних інвесторів та ініціативи місцевих органів влади. Саме посилення ініціативи місцевих органів влади має велике значення, особливо у створенні індустріальних парків, які надають широку правову базу для розвитку малого і середнього підприємництва.

Індустріальні (промислові) парки є юридично відокремленими цілісними земельними ділянками, призначеними для розміщення промислового виробництва. На них досить часто (але не обов'язково) поширюються спеціальні режими економічної діяльності, в окремих випадках – і особливий податковий режим, відмінний від загального [6].

Поширеність індустріальних парків у світі обумовлена такими чинниками:

а) вони дозволяють підвищити інвестиційну активність в економіці, адже сама суть функціонування індустріальних парків полягає в залученні інвестицій,

до того ж, як правило, у виробництво високотехнологічної продукції. Крім того, додатковим джерелом інвестицій є держава, яка фінансує розвиток інфраструктури;

б) вони дозволяють залучити іноземних інвесторів з їхніми капіталом та технологіями в економіку країни шляхом надання певних субсидій у спосіб, що не суперечить міжнародним нормам. Завдяки впровадженню індустріальних парків держава отримує легітимну можливість (з точки зору норм і правил СОТ) «субсидувати» інвестиційну діяльність, знижуючи реальні витрати бізнесу, що створює інвестиційний клімат, привабливий для іноземних інвесторів;

в) розвиток індустріальних парків дозволяє економічно, екологічно та естетично структурувати населені пункти, «очистивши» міста від промислового виробництва. Концентрація промислового виробництва на обмежених площах за межами житлових, історико-культурних та рекреаційних територій не лише робить економіку громади більш ефективною через зниження транзакційних витрат, але й дозволяє покращити якість життя та екологічний стан у відповідному населеному пункті. Для України, міста якої являють собою конгломерат з житлових масивів та екологічно шкідливих підприємств, цей аспект є вкрай важливим.

Таблиця 4. Спеціалізації малих підприємств, які є можливість створити у Причорноморському регіоні

Сфера господарювання з великим потенціалом розвитку малого підприємництва	Характеристика обставин і факторів, які забезпечують створення малих підприємств в окремих сферах господарювання	Спеціалізація малих підприємств, які могли б бути створені при використанні наявного потенціалу
Територіальні дороги	Загальна довжина територіальних доріг Причорноморського регіону – 24368 км. На Одеську область приходить 8300 км, на Миколаївську – 4840 км, на Херсонську – 5023 км і на АРК – 6260 км (див. табл. 3)	Асфальтні заводи; підприємства з виробництва інших дорожніх покриттів; підприємства з ремонту та обслуговування доріг
Вільні земельні ділянки	Загальна площа Причорноморського регіону – 11323000 га. Загальна площа сільськогосподарських угідь – 8,35867 млн га. Вільні землі складають 1,53232 млн га. Під оранкою зайнято 82 % угідь, тобто ступінь сільськогосподарської освоєності земель тут дуже високий. Отже, розширення сільськогосподарського виробництва тут можливе лише шляхом його інтенсифікації, впровадженням малого бізнесу	Фермерські господарства різної спеціалізації: вирощування зерна, овочівництво, тваринництво, птахівництво тощо, а також комплексні підприємства
Вільна берегова лінія	Протяжність морського кордону Чорного моря в межах України складає 1056,5 км. З них 28 % берегової лінії не використовуються	Вільні ділянки можуть бути віддані в оренду для облаштування різними видами діяльності
Рекреаційні ресурси (лікувальні грязі, бази відпочинку, санаторії)	Тепле море, лікувальні грязі, мінеральні води, морські пляжі створюють винятково високий рекреаційний потенціал Одещини. Більше 90 % рекреаційних об'єктів сконцентровано на вузькій трикілометровій прибережній смузі моря. Основні природні рекреаційні ресурси Миколаївщини – морські піщані пляжі довжиною понад 70 км, живописні ландшафти Південного Бугу та багаточисленні водосховища; джерела мінеральних вод з запасами до 1 тис. м ³ за добу (курорт Очаків), поклади лікувальних грязей, головним чином Тилігульського (11276 тис. м ³ розвіданих запасів) та Березанського лиманів (10910 тис. м ³ розвіданих запасів), з геологічними запасами понад 2 млн. м ³ . Майже не використовують родовища лікувальних грязей на оз.Солонець-Лузли (лише 237 тис. м ³ розвіданих запасів). Лісистість території Миколаївщини складає 3,7 %, в цілому по державі цей показник дорівнює 15,6 %. Ліси області відносяться до І групи і виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та рекреаційні функції. Для цих цілей використовується понад 11 тис. га лісових масивів, у тому числі 4 тис. га зелених зон навколо міст. Природні ресурси Херсонської області включають мінеральні, сировинні, лісові, а також водні та рекреаційні ресурси. Вони виступають основою виробничих комплексів, їх структури та розселення. Дуже високо оцінюється за світовими стандартами ринкова вартість мінерально-сировинних (бальнеогрязьових) ресурсів Криму, його пляжів і прибережних земельних ділянок. У даний час у Криму відомо 26 родовищ лікувальних грязей (з балансовими запасами 22,4 млн м ³) та ропи, а також більше 100 джерел мінеральних вод різного хімічного складу (з потенційним дебітом 14 тис. м ³ на добу), пляжів (довжиною 517 км), кліматичних і ландшафтних ресурсів, морського та гірського повітря тощо	Малі підприємства, спрямовані на різні види рекреації: лікувальна рекреація (кліматолікування, бальнеолікування, грязелікування), оздоровча рекреація (маршрутопрогулянка, спортивна, водно-спортивна, рибальство/полювання, курально-пляжна), культурно-пізнавальна рекреація (нагуралістична, кульгурно-історична), розважальна рекреація

Продовж. табл. 4

Сфера господарювання з великим потенціалом розвитку малого підприємництва	Характеристика обставин і факторів, які забезпечують створення малих підприємств в окремих сферах господарювання	Спеціалізація малих підприємств, які могли б бути створені при використанні наявного потенціалу
Добування та переробка сировини, корисних копалин	<p>При великих покладах сировини, області бідна на корисні копалини. Є невеликі поклади бурого вугілля, калійна сіль, графіти, будівельні матеріали (пісок, глина, вапняки, граніти), а також мінеральні джерела і лікувальні грязі. Недавно виявлені поклади золота (Майське родовище). Мінерально-сировинні ресурси Миколаївської області представлені значними запасами будівельних матеріалів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – каменя будівельного більше 627 млн м³, – гранітів з широкою гамою кольорів і високими декоративними якістьми 51,3 млн м³, – каменя піляного 72,3 млн м³, – цементної сировини 60,7 млн т, – глиняно-черепичної сировини 48,1 млн м³, – піску будівельного 123,7 млн т, – поклади вапняків 16,4 млн т, – каолін 113,6 млн м³. <p>Область володіє рядом корисних копалин: пісок, глина, вапняки, солі Сивашу, торф, також лікувальні грязі, цементна сировина і цегельно-черепичні глини. Виявлено запаси бокситів. Можна відмітити, що ресурсний потенціал області має сприятливі можливості для подальшого розвитку галузі будівельних матеріалів. Розвідані запаси карбонатних порід Бобрівсько-Кутського родовища сприяють виробництву цементу. Подальше нарощування виробництва силікатної продукції можливе за рахунок освоєння Цюрупинського родовища пісків з запасами понад 100 млн м³. В області 16 родовищ будівельного каменю з запасами понад 29 тис. м³; піску для пісочниць локомотивів – понад 600 тис. м³; три родовища з цементною сировиною — понад 400 млн тонн; цементно-черепичної сировини – 19 родовищ з запасами понад 36 млн м³ тощо.</p> <p>У цілому в області нараховується 90 родовищ будівельних матеріалів, у тому числі розвіданих – 55, нерозвіданих і таких, які не використовуються – 35. Із загальної кількості промислових запасів матеріалів в експлуатацію введено 53,6 % сировини для будівельної кераміки (9 родовищ), 63 % каменю будівельного (8 родовищ), 50,2 % вапняків (3 родовища), 22 % пісків будівельних (5 родовищ).</p> <p>Найбільш важливим видом корисних копалин Кримського півострова є залізна руда, поклади яких зосереджені на Керченському півострові. З солоних озер Криму видобуваються солі натрію, магнію, бром, калцію, також є джерела з мінеральною водою хлоридно-сульфатного складу. Виявлено кілька родовищ нафти, розробка яких не проводиться через нерентабельність. З нерудних корисних копалин велике значення мають поклади вапняку, кварцових пісків, гіпсу і глини. У районі Кара-Дагу зустрічаються такі виробні камені, як гірський кришталі, аметист, цитрин та ін.</p>	<p>Підприємства з добування, переробки, транспортування та реалізації вапняків, глини, каоліну, вулканічного туфу, піску, залізної руди, бурого вугілля нафти та інших корисних копалин</p>

Рибна промисловість, добування, обробка і реалізація мідій та рапанів, рибна селекція, морська рослинність, яка використовується для харчової промисловості	Фауна моря нараховує близько 350 видів найпростіших тварин, 650 видів ракових, понад 200 видів м'якунів, близько 160 видів риб і 4 види ссавців (звичайний тюлень-монахтюлень і три види дельфінів). Ссавці і риба мають промислове значення. Рибальство дає великі улови осетрових, скумбрії, сарделі, оселедців, хамси, саргана тощо. Промислове значення рослинного світу Чорного моря має морське зело філофора рубенс, що покриває понад 15 000 км ² морського дна і нагромаджує понад 5 млн т біомаси. На мулистіх і піскових відкладах спокійних заток росте морська трава зостера, багата на колонії риб. У річках Причорноморського регіону водяться більше 50 видів риб, більшість з яких коропові, а також лящ, карась, сазан, язь, підуст, плотва. Зустрічаються також сом, судак, щука, окунь, густера, лин.	Біосфера моря та гірла річок Південного Бугу, Дніпра, Дністра, Дунаю
---	--	--

На практиці існує багато індустріальних парків, особливо в країнах, що розвиваються, або мають значний обсяг вільних площ. Якщо переглянути ділянку Причорноморського регіону зі супутника, а особливо звернути увагу на західну частину Кримського півострова, побачимо велику кількість вільної території, яку можна було б використовувати для облаштування індустріальних парків як успішної ідеї для створення малого і середнього бізнесу. Індустріальні парки не лише в розвинутих, але й країнах, що розвиваються, стають невід'ємною частиною економічної системи. Вони є інструментом стимулювання створення малого бізнесу на теренах держави, що є запорукою промислового виробництва, залучення інвестицій, збільшення зайнятості населення, вирівнювання економічного розвитку регіонів. Загалом, ідея індустріальних парків є досить перспективною та економічно вигідною як для малого бізнесу, так і для держави.

ВИСНОВКИ

1. Причорноморський регіон має високий потенціал розвитку малого підприємництва, враховуючи наявні вільні земельні ділянки, частину берегової лінії, яка не використовується, широкий спектр рекреаційних ресурсів та корисних копалин, а також багату біосферу моря та територіальних річок. Створення підприємств певної спеціалізації може забезпечити використання виявленого потенціалу.
2. Слабка фінансова активність вітчизняних інвесторів та органів місцевого самоврядування стримує економічний розвиток Причорномор'я.
3. Індустріальні парки на території Причорноморського краю можуть стати інструментом стимулювання створення малого підприємництва на теренах регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- [1] Аналіз діяльності підприємств малого бізнесу та шляхи підвищення їх прибутковості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
- [2] Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
- [3] Економічне районування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geoknigi.com>.
- [4] **Парсяк, В. Н.** Планування господарської діяльності малих та середніх підприємств [Текст] / В. Н. Парсяк, М. Б. Журавльова. – К. : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» УААН, 2001. – 191 с.
- [5] Розвиток малого підприємництва в регіонах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
- [6] Щодо механізмів запровадження індустріальних парків в Україні : аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.
- [7] Закон України «Про індустріальні парки» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 22. – Ст. 212. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
- [8] Основні показники діяльності малих підприємств за регіонами у 2010 році [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011>.

© О. П. Гурченков, О. Є. Мандра

Надійшла до редколегії 03.06.13

Статтю рекомендує до друку член редколегії ЗНП НУК
д-р екон. наук, проф. В. Н. Парсяк